

MA
31.776

OZORA
Várkastély

Illyés Gyula
Életműkiállítás

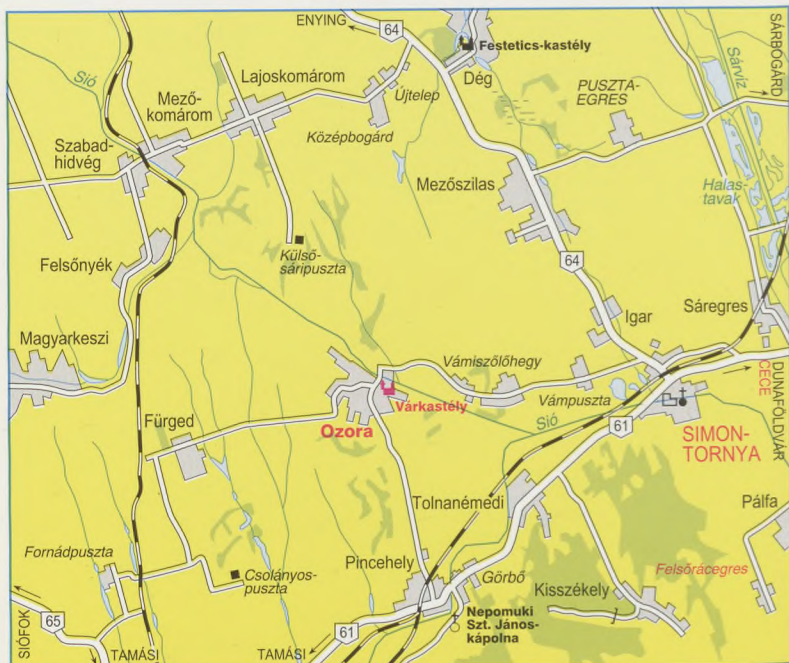

**TÁJAK
KOROK
MÚZEUMOK
KISKÖNYVTÁRA 687**

HA 31 776

2003

© Cartographia Kft. Budapest, 2001, 660912

A CÍMLAPON: Az ozorai várkastély

FRONT COVER: Ozora Castle

A HÁTLAGPON: Illyés Gyula az 1960-as években (Hunyady József felvétele)

BACK COVER: Gyula Illyés in the 60's (Photo József Hunyady)

Vasy Géza

Illyés Gyula Életműkiállítás Ozora-várkastély

A XX. századi magyar irodalom egyik legsokoldalúbb és legnagyobb hatású alkotója Illyés Gyula (1902–1983). A század nagyobbik felét átívelő, hat évtizedes írói pályáján számtalanszor vállalt kezdeményező szerepet. Közvetítői munkája is jelentős: egy mást követő nemzedékeket, eltérő törekvésű mozgalmakat kapcsolt össze: az avantgárd áramában kezdett alkotni, majd a Nyugat köréhez és a népi írók mozgalmaához tartozott, végül

Az ozorai várkastély – Ozora Castle

nemzeti költővé vált, hiszen egy nemzetet akart a műveivel kellő önismeretre nevelni, öntudatosá tenni. Magyarság és európaiság, patriotizmus és internacionalizmus nála szétválaszthatatlan egységbe olvad. Hivatástudatát a felelősségérzet mélyítette el: a demokrácia hiánya miatt kisemmizett tömegek érdekeit kívánta szolgálni. Ennek érdekében 1945 előtt inkább a szociális gondok megoldását szorgalmazta, a demokratikus szabadságjogokért szállt síkra, 1945 után pedig az utóbbiak változatlan követelése mellett a nemzeti sorskérdések: a szétszóródott magyarság gondja-baja, a beteg nemzettudat gyógyításának igénye került művei középpontjába. Életműve nagy változatosságot mutat. Szerkesztői munkássága, közéleti szerepvállalása is megkerülhetetlenül fontos. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy ki volt az az alkotó, aki a 20. század magyarságáról a legtágabb keretek között adhatott képet, akkor őt kell megneveznünk: az elmúlt kor Illyés Gyula évszázada.

Illyés Gyula családjával (1907 k.) – Gyula Illyés with his family (c. 1907)

Ha az életmű ilyen jelentős, akkor miért éppen Ozora ad helyet az állandó kiállításnak? A válasz kézenfekvő: Illyés Gyula szülőföldje Tolna megye, s ennek egyik jelképes, ugyanakkor életrajzi értelemben is fontos helyszíne ez a község. A szakirodalom gyakran két földrajzi névvel fejezi ki az Illyés-magatartást. Ezek Ozora és Párizs, amelyek a szülőföldről, a magyarsághoz kötöttség és az egyetemesség egyszerre érvényesített horizontját jelképezik.

A Sió völgyében fekvő Rácegrespusztán született eredeti családi nevén Illés Gyula 1902. november 2-án. Édesapja Illés János, katolikus dunántúli számadó juhászok leszármazottja, uradalmi gépész a grófi birtokon. Az anya Kállay Ida ág, az Alföldről került a Dunántúlra. A dédapa református pap, a nagypapa bogárnár, az ő lánya Kállay Ida. A gyermek tízéves korában Simontornyára került, majd a dombóvári, és a bonyhádi gimnázium diákja. 1916-ban anyjával Budapestre költözött. Az apai nagyszülők Ozorán, az anyaiak Cecén éltek, bátyja és nővére is ozorai lett. A diák, majd később a sikeres író is rendszeresen hazajárt szülőföldjére. Nemcsak írói szemléletét határozták meg az itteni élmények, hanem művek sorának is ihletőivé váltak. Ide kötődik a magyar irodalom egyik legismertebb műve, a *Puszták népe*, részben a Petőfi-könyv is. Az *Ozorai példa* című vers, majd később a dráma is, továbbá olyan költemények sora, mint a *Három öreg*, *A ház végén ülök*, a *Mozgó világ*, a *Szekszárd felé*.

A kiállításra belépve az első terem (VI.) az életmű egészéről kíván áttekintést adni, beleértve a száz évvel ezelőtti Magyarország bemutatását is. Nemcsak a szülői ház, hanem a történelmi Magyarország is nevelte őt. 1900 körül hazánk az Osztrák–Magyar Monarchia tagállamaként igen dinamikusan polgárosodik, ugyanakkor súlyos feudális kötöttségekkel terhelt, soknemzetiségű ország, amelyben a szociális helyzet és a demokratizálódás jelentette a legnagyobb gondot. Mire Illyés Gyula leérettségizik, az első világháborús vereség, a forradalmak bukása miatt bénult a trianoni békeszerződés következtében harmadrésznyire zsugorodott országnak kell megpróbálnia az újrakezdést – továbbra is megoldatlan társadalmi viszonyok között.

A könyvszekrényekben fellelhető az összes első kiadású Illyés-kötet: az egyes művek mellett a gyűjteményes kiadások és az életművet bemutató 22 kötetes sorozat is. Továbbá igen gazdag anyag szemlélteti idegen nyelvű kiadásait. Végül egy harmadik szekrényben az Illyés-szakirodalom fontosabb alkotásai kaptak helyet.

Nemcsak az illendőség, hanem a fontosság is indokolja, hogy a terem közepén lévő tárlóban külön szerepeljenek az íróról eddig készült Tolna megyei kiadványok, amelyek döntő többsége Illyés halála után jelent meg.

E teremből jobbra tovább haladva egy sarokterembe jutunk, (V.) amely a nagyszülőket, a szülőket, a családot, a felnevelő természeti-társadalmi környezetet, a meghatározó szellemi hatáso-

A szülői ház helyén álló kopjafa – Wooden tomb marker standing on the site of his parents' house

kat mutatja be, későbbi művekkel példázva. A pusztá nemcsak nagy kiterjedésű, füves, főleg legeltető állattenyésztésre használt síkságot jelent, hanem – főleg a Dunántúlon – nagyobb földbirtok-központot is, azaz olyan települést, amelyen kastély, gazdatiszti ház, istállók, gazdasági épületek, iskola, kápolna, cselédlakások találhatók az ott élő 100–300 ember számára. Ilyen volt Rácegrespuszta is. Az itt élő emberek számára a nagy álom a kiemelkedés: bejutni legalább valamelyik falu zsellérsorára. Illyés családjának ez sikerült. A gépészkovács édesapa már a pusztai hierarchiában is rangosabb helyet foglalt el. Édesanyját pedig varrni taníttatták, s ennek is jó hasznát vehették. A nagybácsi Illés Gyula Dombóváron főjegyző lett, ő számított a család pártfogójának. „A cselédek egy tető alatt, hosszú földszintes házakban laknak, akár a kültelki proletárok, lakásaikat csak vékony fal

választja el egymástól. A hosszú tömeglakások beosztása olyan, hogy két-két szoba közé esik egy szabad tűzhelyű közös konyha. A század elején kelt törvény értelmében egy szobában csak egy család lakhat. Ezt sok helyen már be is tartják. De akad elég hely, ahol nem tartják be.” (Puszták népe) A szülői ház már nem áll. Az ötvenes években a többi cselédházzal együtt – téglájáért – lebontották. Helyén ma emlékoszlop áll.

Illés János katolikus, Kállay Ida református volt, de ő a házasságkötéskor áttért. A gyermekeket is katolikusnak keresztelték, Rácegresen viszont protestáns, az ozorai katolikus rokonság szerint „pogány” környezetben nevelődtek. Ahányszor a kis Gyula ott vakációzott, igyekeztek „megtéríteni”. Ezzel arra tanították, hogy mindkét félnek lehet igazsága: „Akaratlanul igazi kereszténységre neveltek, arra, hogy az ellenségeket is szerethetjük. Harc előtt mindig magammal kell megütköznöm.” Így Ozora

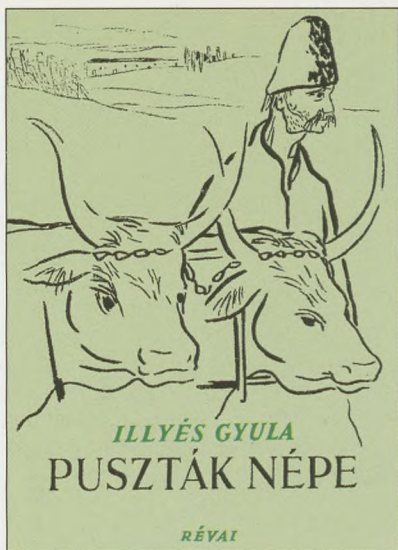
és Cece az apa és az anya szembekerülését, a kétféle vallást, a család gazdagabb és szegényebb ágát egyaránt jelképezheti.

Az időben falun, még inkább a pusztai cselédek körében nem volt szokás a rendszeres olvasás, ám a költő családjá kivételnek számított. Az első komoly hatást Petőfi költészete és életpályája tette a gyermekre. Korán vált szenvedélyes betűfalóvá: bárhol jártak rokonoknál, ő könyvet keresett magának. Sokáig a pusztán élő anyai nagyszülei a szomszéd falu református papjához járó újságokat kapták meg, azokat kiolvasták, bekötötték. A falvakban már könyvtárakba is eljuthatott a fiú: „*Ozorán két szekrény is állt a nagykosma fehér abroszos szobájában. Ezekbe szabad bejárásom volt, lévén a kulcs a kocsmában letéve, lévén a kocsmában családunk birtoka. Petőfi első ízben e kocsmában lépett föl mint színész, verset is írt róla. Petőfiről szóló könyvemet részben e kocsmában, részben egy közeli pusztán írtam.*” (Naplójegyzetek, 1977. november 22.) Az anyai nagybácsi Kállay Lajos, a cecei tanító otthonában pedig már a Világkönyvtár regényeit és monográfiáit olvashatta a felsős gimnazista.

A cecei nagypapa méhészkedett, az ő méhésében találkozhatott a gyermek többször is „Az utolsó törzsfő”-vel, a reformkor és 1848 jeles szereplőjével, Madarász Józseffel, aki több mint száz évet élt (1814–1915), Kölcseyvel, Kossuthtal barátkozott, s az ő kézszorításukat is átadta a gyermeknek. Madarász haláláig következetesen 48-as országgyűlési képviselő volt, s ezt a szellemet a cecei választókerület is őrizte. Petőfi és 1848 összefonódó öröksége művek sorát ihlette. A *Petőfi*-t (1936) máig a legjobb pályaképnek tartja a szakirodalom. Előbb egy költeményt írt az 1848 szeptem-

A 22 éves költő Párizsban (Tihanyi Lajos rajza) – The 22-year-old poet in Paris (drawing by Lajos Tihanyi)

A Puszták népe borítója (1936) – Cover of Puszták népe, People of the Puszta (1936)

beri csatára emlékezve Ozorai példa címmel, majd egy egész drámát (népszínművet) 1952-ben. Ugyanabból az időből való a *Fáklyaláng* című, szintén 48-as témájú dráma is.

Nyilvánvaló a népművészet, népzene hatása is. Bár a szülői háznál – téves pedagógiai elképzelések miatt – nem hallhattak mesét a gyermekek, a béréseknél annál többet. S szólt a citera, hangzottak az énekek. (Bartók Béla fontos gyűjtőterülete volt az Ozora közeli Ürög.) Az egykori élményeknek is köszönhető a legszebb népmeséket feldolgozó *Hetvenhét magyar népmese* (1953), amely azóta minden generáció meghatározó élményévé válha-

tott. Legalább egymillió példányban jelent meg idáig, könnyen lehet, hogy a legolvasottabb magyar irodalmi mű.

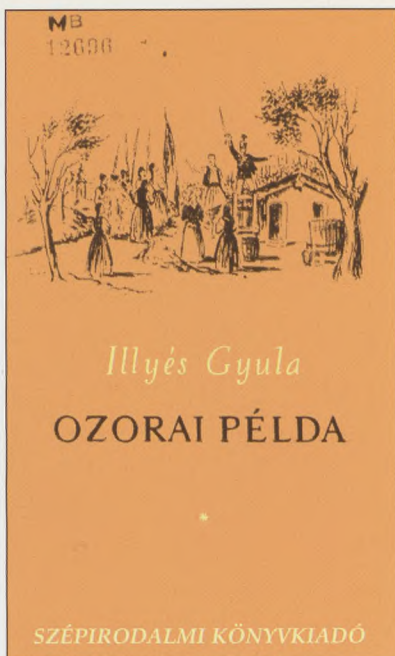
A szülőföldhöz kapcsolódó alkotások közül a legeslegfontosabb a *Puszták népe* (1936). A fogantatás alaphelyzetéről így vallott a szerző: a Párizsból való hazatérés után: „...*Nem ismertem a hazámra. Csak négy évig voltam távol – tizenkilenc éves koromtól huszonhárom éves koromig –, de épp ez az idő a legdöntőbb az ember életében, ez az igazi fejlődés – az állásfoglalásig való fejlődés ideje. Akkor nem tudtam, csak most visszakövetkeztetve merem kimondani akkori érzésemet, a döntő elhatározást: árulólennék, ha csak író akarok lenni.*“ (*Új szellemi front?*, 1945)

A Puszták népe a magyar szociográfiai irodalom legismertebb alkotása. Szabatos társadalomrajz, egyúttal emlékezéssel át- szótt önéletrajz is. Tárgyiasság és személyesség szétbonthatatlanul egymásra rétegződik. A mű a kortársak számára pusztai tényanyagával is felfedező erejű volt. A szerzői megállapítás szerint „*a pusztai lakosságnak se fogvacogása, se gyomorkorgása nem*

hallható, se közvetve, se közvetlenül: képviselőjük, pártjuk, lapjuk, még ismerősük sincsen, aki nevükben szót emelhetne, holott nyilvánvaló, hogy az ország sorsa az ő vállukon nyugszik, akik a földet tartják tízezer holdas darabokban.

A bejáratától balra haladva tovább abba a nagyterembe jutunk, amely az életművet mutatja be (VII.). Az alkotások nagy száma miatt ez csak vázlatosan lehetséges. A helyszín és az időrend alapján három nagyobb szakasz különböztethető meg: a párizsi évek (1922–1926), a hazatéréstől a második világháború végéig tartó időszak (1926–1944), valamint az utolsó szakasz (1945–1983).

A sikeres érettségi vizsga után, 1921 őszén Illyés Gyula beiratkozott a budapesti egyetem bölcsészkarán magyar–francia szakra. Ekkor már esztendeje részt vett annak a szerveződő csoportnak a munkájában, amely a forradalmi részvétel miatt bebörtönzöttek hozzátartozóit segítette, illetve előadásokat, vitaesteket tartott. Mivel több illegális csoporttal tartottak fenn kapcsolatot, várható volt, hogy a hatalom üldöztetése nyomán Illyésnek is menekülnie kell előbb-utóbb. Volt útlevele, így 1921 decemberében még sikerült Bécsbe utaznia. Berlinken, a Rajna-vidéken, Luxemburgon át érkezett meg Párizsba 1922. április 24-én. Itt élt 1926 nyaráig. Mint az idézett vallomásból megállapíthattuk: a párizsi évek meghatározóak a fiatal ember számára. Nyelvtudásának köszönhetően az ifjú más emigránsok tolmácsa, nyelvtanára, majd fizikai munkás: könyvkötő lesz. Közben hallgatja a Sorbonne előadásait. Részt vesz az emigrán-

Az Ozorai példa borítója (1952) –
Cover of the Ozorai példa, *The Ozora Example* (1952)

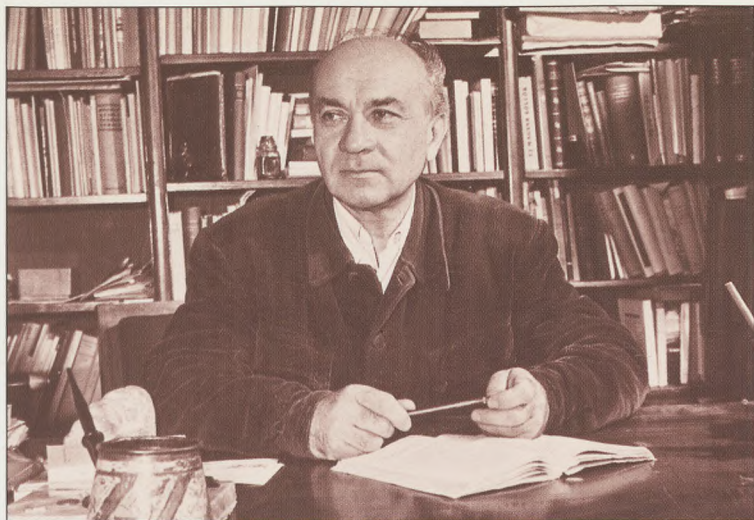

1931 szilveszterén Németh Lászlóéknaál: (balra fent) Németh László, Illyés Gyula, Babits Mihály, Farkas Zoltánné, (lent) Németh Lászlóné, Török Sophie, Erdélyi József – With the László Némeths, New Year's Eve 1931

sok munkásmozgalmában: egy ideig színjátszócsoporthoz vezet, míg a szektásokkal összeütközésbe nem kerül.

Megismerkedik a korabeli francia irodalom világszintű alkotóival: Tzarával, Bretonnal, Cocteau-val, Aragonnal, Éluard-ral, többükkel baráti kapcsolatba kerül. Ezek az évek a dadaizmus és még inkább a belőle is kifejlődő szürrealizmus fénykorát jelentik. Az ifjú költő magyar és francia nyelven írt versekkel és tanulmányokkal, kritikákkal jelentkezik az emigráns sajtóban, köztük a nemzetközi jelentőségű MA lapjaiban. Kassákkal még Bécsben megismerkedett. E franciaországi éveket idézi fel a *Hunok Párizsban* című regényes önéletrajz (1946). Ennek legvonzóbb alakja Orosz Anna, akihez a fiatalember eszményített, de reménytelen szerelemmel vonzódik.

A francia kultúrával való kapcsolat az egész életutat végigkíséri. Illyés rendszeresen fordít. Franciaország német megszállásának idején készítette el *A francia irodalom kincsházát* (1943). A *Franciaországi változatok* 1947-es útirajz. Nemcsak régi ismerőseit kereshette fel, hanem a párizsi békeszerződés alá-

Budapesti, Józsefhegyi úti dolgozószobájában – In the study of the house on Józsefhegyi út, Budapest

írásának is tanúja lehetett. A később fellépő költők közül is többel alakított ki baráti kapcsolatot (Pierre Emmanuel, André Frénaud, Jean Rousselot, Jean Follain).

A körözőparancsok elévülése miatt 1926-ban Illyés hazatérhetett, akárcsak Kassák, Déry Tibor. Rövid ideig velük szerkeszti az avantgárd szemléletű *Dokumentum*-ot, majd Kassák is belátja, hogy Magyarországon ennek a szemléletnek és közlésmódnak nincs társadalmi bázisa. Ám az egész európai irodalomban váltás figyelhető meg: hódítanak az újrealista tendenciák. Füst Milánnak egy 1927 márciusában írott levele hívta fel a *Nyugat* szerkesztőinek figyelmét Illyésre, aki előbb cikkekkel, majd a következő év elejétől versekkel is jelen van a korabeli irodalom legjelentősebb fórumán, sőt kezdettől fogva a legtöbbször közölt költők közé tartozik. A tőle oly sokban különböző, ám ugyancsak Tolna megyei Babits Mihály tanítványa, majd barátja, később szerkesztőtársa lesz. A pályakezdő ifjú néhány év alatt beérkezik: a harmincas évek közepén már nemcsak nemzedékében, hanem az egyetemes magyar irodalomban is a legjobbak között tartják számon. A *Szálló egek alatt* és a *Rend a romokban* versei, az

Oroszország úti jegyzetei, a *Petőfi*, a *Puszták népe*, a *Magyarok* naplójegyzetei 1934 és 1938 közötti megjelenésükkel és fogadtatásukkal véglegesítették az alkotó helyét.

Nem sokkal Illyés hazatérése után a Phoenix Biztosító Társaság hivatalnoká lett, majd annak megszűnése után, 1937-től a Nemzeti Banknál dolgozik: a francia sajtót szemlézi. 1931-ben feleségül vette Juvancz Irmát. Néhány év múltán, többszöri különélés után, 1938-ban elváltak.

1933-ban Illyés feleségével együtt Fülep Lajosnál vakációzott Zengővárkonyban. Fülep Lajos (1885–1970) művészettörténész-esztéta, egyetemi tanár, ez időben ott volt református lelkész. Részletesen, adatokkal számolt be a költőnek arról, hogy miként zajlik a németajkú lakosság terjeszkedése a Dunántúlon, s az egykezés miként csökkenti a magyarok számát. Beszélgetéseik hatására írta meg Illyés *Pusztulás* című esszéjét, amelyről a *Nyugat* vitát is rendezett. Lényegében ez a cikk és a vita volt a népi írók mozgalmanak közvetlen elindítója. A mozgalom legfontosabb fóruma a *Válasz*, amely 1934 májusa és 1938 júniusa, majd 1946 októbere és 1949 júniusa között jelent meg. Az első két szám szerkesztői Fülep Lajos, Gulyás Pál és Németh László, majd két számot Gulyás Pál, újabb négyet Németh Imre szerkesztett. 1935 májusától Sárközi György a fő-szerkesztő. A munkában Illyés Gyula is részt vett, de ő a lap 1946-tal kezdődő második korszakának a fellelős szerkesztője. Legfőbb segítsége e munkában Sárközi Márta lett (1907–66), aki Molnár Ferenc leánya, Sárközi György felesége volt. Ő a lap minden szerkesztője, egy idő után kiadója is, családi házának értéke fedezte a nyomdaszámlákat. A folyóirat a Rákosi-diktatúrában nem jelenhetett meg tovább, s Illyés ettől kezdve már so-

*A rekonstruált dolgozószoba (részlet) –
The reconstructed study (detail)*

ha többé nem juthatott saját fórumhoz, bár élete utolsó éveiben író társaival együtt folyamatosan próbálkozott vele.

Németh László (1901–1975) Illyés Gyula mellett a népi írói mozgalom legfontosabb alkotója. Bár Budapesten nevelkedett, a nyári vakációkat apja rokonainál, az Ozorával szomszédos Szilasbárháson (ma: Mezőszilas) töltötte. Már 1929-ben felfedező kritikát írt Illyésről. 1944-ben együtt bujkáltak a német megszállók elől. 1946-tól a Válasz biztosított fórumot Németh számára. Ha vitákkal tarkítottan is, barátságuk mindvégig kitartott, akárcsak Illyés Szabó Lőrincsel vagy Déry Tiborral való kapcsolatában.

1937-től Illyés Gyula a Nyugat társszerkesztője lesz, s Babits Mihály betegségének súlyosbodásával mind több feladat hárul rá. A mester halála után az államhatalom nem újította meg az ő nevére szóló lapengedélyt, folytatásként viszont megjelenhetett Illyés szerkesztésében a *Magyar Csillag* (1941. október–1944. március). E lapról írta Béládi Miklós: „Illyésnek a negyvenes évek elején nem jelentek meg nagy művei – az ő igazi műalkotása ekkor a Magyar Csillag volt, azzal, hogy tragikusan nehéz időben programot adott, otthont teremtett a magyar irodalom legjobb erőinek...” Az 1946-ban újrainduló Válasz – a sokkal demokratikusabb körülmények között – nem a Magyar Csillag teljeskörűségére törekedett, hanem a népi írói mozgalomnak adott fórumot az új világban. Szerzői közé Szabó Lőrinc, Veres Péter, Kodolányi János, Németh László, Weöres Sándor mellett olyan pályakezdők tartoztak, mint Sarkadi Imre, Kormos István. Ebben a lapban jelentek meg Bibó István fontos tanulmányai is.

Az 1945-ben kezdődő demokratikus változásoktól Illyés nyilvánvalóan sokat várt. A Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, országgyűlési képviselő volt, de az egyre agresszívebb kommunista politika visszavonulásra készítette. Vitathatatlan írói nagysága a bolsevik diktatúra éveiben is megvédte. *Egy mondat a zsarnokságról* (1950) című költeménye csak az 1956-os forradalom napjaiban jelenhetett meg, hogy aztán évtizedekre be legyen tiltva. 1956 után évekig visszavonultan kellett élnie, szinte követelte a hatalom, hogy nyíltan tegyen hitvallást a Kádár-rendszer mellett. Művei nem vagy csak többéves késéssel jelenhettek meg. Csak az 1965 táján liberálisabbá váló művészet politika teszi lehetővé igazi jelenlétét.

Az 1945 előtti művekben kiemelten hangsúlyos volt a nemzeti nyomor, a szociális kérdéskör. A magyar társadalom égetően szüksége és radikális átalakításához a széles körű földosztást és

a valódi demokrácia megteremtését tartotta Illyés elsődlegesnek. 1945, de még inkább 1948 után a nemzeti sorskérdések kapnak hasonló nyomatékot. Az ötvenes években a nemzeti függetlenség történelmi köntösben megjelenített tárgyköre, később a szomszédos államokba került és az öt világrészre szétszórott magyarság megoldatlan gondjai, a beteg nemzet tudat gyógyításának igényével. A *Hajszálgökök* (1971), a betiltott *Szellem és erőszak* (1978) esszéi, a *Tiszták* című dráma (1971), a *Koszorú* című költemény (1971) és sok más mű bizonyítja mindezt.

Illyés Gyula első drámája 1944-ben íródott. Ezt további húsz követte. Közülük a legfontosabbak: a *Fáklyaláng* (1953), a *Kegyenc* (1963), a *Tiszták* (1969), a *Testvérek* (1972). A *Dózsa György* bemutatója 1956 elején már-már forradalmi tett volt, emiatt hosszú évekig ellenszenvvel kezelték Illyés drámáit. A *Malom a Séd*en évekig nem jelenhetett meg, kötetbe se került 1960-tól 1969-ig, a *Kegyenc*nek pedig előbb volt párizsi bemutatója (1965), mint hazai (1968). A drámatervek és a kész művek iránt inkább érdeklődtek a vidéki színházak (Veszprém, Pécs), mint a fővárosiak.

Az Illyés-líra számos jelentős kötete közül az 1945 utáni évtizedekben kiemelkedik a *Kézfogások* (1956), a *Dólt vitorla* (1965), a *Fekete-fehér* (1968), a *Minden lehet* (1973). Lírája is sok hangon szól, még a „közéleti költő” szerepének felvállalásán belül is. Nagyszámú az ars poeticája. Művészi hitvallását gyakran fejezi ki író- és művésztársak világát idézve fel, portrét és önarcképet is adva. A nagyhírű *Bartók*-vers mellett a Kodályt, Zrínyit, Ferenczy Bénit, Bernáth Aurélt, Szabó Lőrincet, Tersánszky Józsi Jenőt bemutató alkotásokat emeltük ki. Ugyancsak látható példa lírája játékos és humoros erejére, ami a kései *Táviratokat* (1982) egészében áthatja.

Az utolsó terem (VIII.) Illyés két otthonának szellemét és hangulatát idézi fel. 1941-ig az író sokfelé lakott. 1938-ban házasságot kötött Kozmutza Flórával. Az ő családjának épült fel háza a budai Józsefhegyi úton, s ettől kezdve haláláig ő is itt élt. Magánéletében az alkotó kifejezetten zárkózott volt, ám a hatvanas évektől egyre többen keresték fel. Valóban a szellemi élet „fejedelmévé”, „nemzeti költővé” vált, s ennek következtében valamilyen jószolgálati központnak tekintették őt és feleségét. Így a ház ablakaiból, teraszáról a kilátás nemcsak a fővárosra, hanem az ország, a nagyvilág ügyeire is nyílt. A dolgozószoba, az eredeti könyvtár csekély része inkább csak illusztrálja a házaspár életét,

a 40-es évekbeli közös szociológiai–lélektani kutatásokat, a költő szerelmi lírájából is láthatunk itt néhány darabot.

Tihany is a családi élet és az alkotómunka színtere. A költő a Rákosi-korban szinte önkéntes emigrációban töltött itt hosszú hónapokat. A Balaton, Tihany, az állandó természetélmény, a kertben végzett fizikai munka elsősorban lírai műveket ihletett, de az itteni barangolásoknak köszönhetőek a szőlőgyökeér-szobrok is. Tihanyban erősödtek a régi, szövődtek az újabb barátságok. Idővel ez a ház is zarándokhellyé vált.

Az alkotó kapcsolatrendszeréből, rangjából is következik, hogy nagyon sokan dedikálták számára könyveiket. Az előző terem a vele egykorú, ez az utolsó az újabb nemzedékek alkotóinak könyvajánlásaiból mutat be néhányat. Móricz Zsigmond így ajánl-

ja irodalmi antológiáját: „Illyés Gyulának a mindig magvető költőnek szeretettel Móricz 1940. V. 28.” Évtizedekkel később egy verseskönyv ajánlása: „Illyéséknek – most már le merem írni, hogy örökre adósként, Csoóri Sándor (Budapest) 1973. V. 30.”

Nemcsak a könyvajánlások, hanem a nagyteremben látható hommage-versek is egyértelműen tanúsítják, hogy Illyés Gyula a pálya ívében valóban „számadóvá” vált: a magyarságért felelősséget felvállaló és ugyanilyen felelősségtudatos cselekvésre felszólító alkotóvá.

A költő feleségével, Flóra asszonnyal tihanyi kertjében – The poet with his wife, Flóra, in the garden at Tihany

Resume

Ozora is situated among gentle hills at the northern border of Tolna county. Gyula Illyés (1902–1983), one of the major writers of 20th century Hungarian literature, was born at Rácegrespuszta, in Tolna county. At the age of fourteen, together with his mother he moved to Budapest in 1916, nonetheless all his life he maintained close ties to this part of the world, which not only shaped his personality, but also had a vital influence on his life work. Tolna county has done a lot to maintain the image of the writer: erected statues, memorials, organised exhibitions and conferences on his work, printed a number of publications, even the Teachers Training School was named after him. The permanent exhibition in the newly reconstructed 15th century castle of Ozora fits well into this activity.

His paternal grandparents, and later his older brother and sister, lived at Ozora. Illyés also stayed here during his student years, and later, as a writer, he wrote many poems here during family visits. The well known „Ozorai példa“ (*The Example of Ozora*), for instance, which is the core of the drama of the same title written years later, arousing memories of the 1848–49 Revolution and War of Independence.

Biography and philology very often focuses on Illyés as a writer in two geographical names: Ozora and Paris. These two places represent his simultaneous commitment to his native land, his nation and to the word. It was also at Ozora that he wrote his biography of the 19th century national poet Sándor *Petőfi*.

Entering the exhibition, in the first hall we are given an overview of the writers' work and his times. In the bookcases are first editions, books translated into foreign languages, and some books on Illyés himself. The conditions of early 20th century Hungary are also indicated, which were the major formative factor in his development beside the parental house.

The documents and objects in the room to the right from the entrance hall are linked to the native land as it appears in Illyés' work. Internationally known among such work is his autobiographical report, *People of the Puszta*. Pictures and objects exhibited here are related not only to the parents and grandparents of the artist who were born and who worked here, but to the life of the Puszta. In this hall one can glimpse, through Illyés' writings, how agricultural workers lived at the beginning of the

20th century, how they worked and what they did during their leisure time.

In the room to the left from the entrance hall we find documents related to the next stage of the writer's career: poems, letters, reviews from the Paris years (1922–1926) where the young Illyés became a friend of the Surrealists and other Modernists, like Tzara, Éluard or Crevel. French culture was going to have a lasting effect over his entire work.

The next section covers the period between 1926–1944. In a relatively short time – by the mid-1930s–Illyés became one of the most acknowledged writers of Hungary. He took his share from literary life as an editor as well. He became a close associate of the poet Mihály Babits, editor of the famous periodical *Nyugat* (*West*), and later himself became – after the death of Babits – editor of *Magyar Csillag* (*Hungarian Star*), the continuation of *Nyugat*, between 1941–1944. Together with novelist and essayist László Németh he was a central figure of the movement of the Populist writers from the late 1930s onwards. Another famous literary review Illyés edited, together with Márta Sárközi, was *Válasz* (*Answer*) from 1946 to 1948. Photographs, letters, manuscripts witness Illyés' central role in Hungarian literary life. These documents also give a broad view of many sides of contemporary Hungarian intellectual life. The third section – the last room – evokes the spirit and atmosphere of the two homes of the writer: his study in his house in Budapest, and his summer-house at Tihany.

Utolsó alkalommal a szülőföldön (1982) – Last visit to the land of his birth (1982)

- Izsák József: Illyés Gyula költői világképe 1920–1950.
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982.
- Illyés Gyula élete képekben. Budapest, 1982.
- Tüskés Tibor: Illyés Gyula alkotásai és vallomásai tükrében
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1983.
- Illyés Gyula Emlékkönyv. Szépirodalmi Kiadó, Budapest,
Izsák József: Illyés Gyula költői világképe 1950–1983.
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1986.
- Tamás Attila: Illyés Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1
Domokos Mátyás: Adósságlevél.
Kortárs, Argumentum Kiadó, Budapest, 1998.
- Vasy Géza: Illyés Gyula évszázada.
Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 1998.

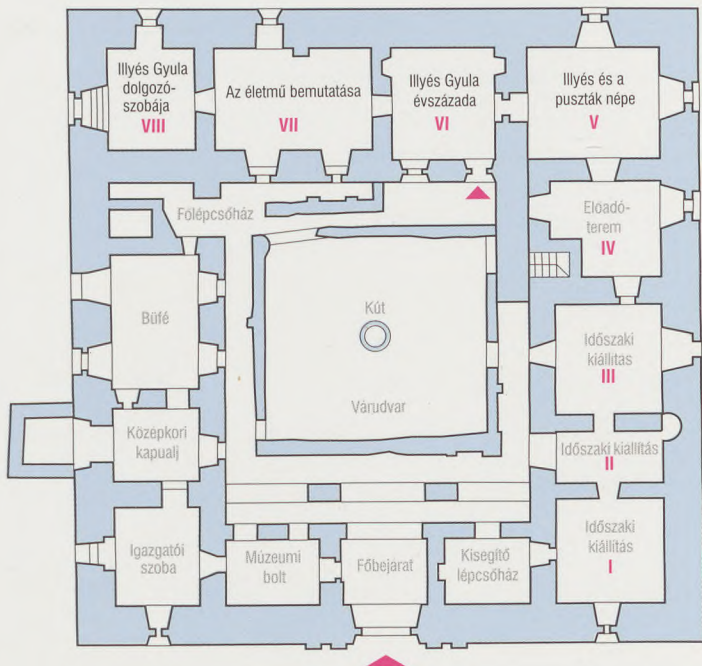
Az életműkiállítás forgatókönyvét írta és a kiállítást rendezte
Illyés Mária, Vasy Géza, Endreffyné Takács Mária
és Hámory László.

A kiállított anyag jelentős része az Illyés-hagyatékból származik.

Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára
687. szám. (2001.)
Kiadja a TKM Egyesület a Wosinsky Mór
Megyei Múzeum megbízásából
2001-ben, 2. kiadás,
2001–4000 példány.
Felelős kiadó: Éri István
Szerkesztette: Dercsényi Dávid
Lektorálta: Endreffyné Takács Mária
Fényképek: Kenéz Pál, Hunyady József,
Moldován Domokos és az

Illyés-Archívum
Fordítás: Endreffy György
Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
Térkép, alaprajz: Cartographia Kft., Bp.
Tipográfia: TKM Tipográfiai Stúdió -
Villám Péter
Nyomdai munka: Veszprémi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Erdős András vezérig.
ISBN 963 554 477 4
ISSN 0139-245X

**ILLYÉS GYULA ÉLETMŰKIÁLLÍTÁSA
AZ OZORAI VÁRKASTÉLYBAN
(földszinti alaprajz)**

0 10 m

